

Szabó Ferenc SJ

Emberi jövő és keresztény reménység

3. előadás: 2017. április 12. Párbeszéd Háza

3. A reménység teológiája és Európa jövője

Jürgen Moltmann protestáns teológus és az ezoterikus marxizmust valló Ernst Bloch vitája: a „*reménység Istene*” (Róm 15,13) és az utópista „*remény-isten*” szembeállítás – Moltmann újabb tanulmánya (*Concilium* 1998)

Francis Fukuyama és Madách Imre a történelem végéről

Moltmann megoldása: keresztény eszkatológia (*A megfeszített Isten*)

XVI. Benedek pápa körlevele a reményről (*Spe salvi*)

Samuel P. Huntington a civilizációk összezapásáról és az iszlám hódításáról

Henri Boulad SJ és Ferenc pápa a migránskérdésről és Európa jövőjéről

Márciusi előadásomban idéztem Jean Daniélou jezsuita teológus könyvét a *Történelem misztériumáról*. Az 1950-es évek elején tartott sorozatának utolsó előadását a *reménynek* szentelte. *Az időben élő embernek ez az erénye a múltra támaszkodik, hogy a jelen türelmén keresztül várja a jövőt*. A keresztény reménye nem naiv optimizmus, felszínes derűlátás, amely elszakad a kegyetlen valóságtól és illúzióba ringatja magát. „Festett egékbe néz”, mondanám költői képpel. (Vö. a marxizmus-kommunizmus vádját: „A vallás ópium a népnek”.) Daniélou megjegyzi: Olyan nagy hívő szellemek, mint Szent Ágoston, Pascal, Kierkegaard vagy a szocializmusból kiábrándult Péguy példája mutatja, hogy legtöbbször a kétségbeesésen és a lázadáson keresztül vezet az út a hitből fakadó reménységhez.¹

Hitünk szerint a remény elsősorban a feltámadás reménye. Charles Péguy, a reménység költője írja: „A remény látja azt, *ami lesz*: az időben és az örökkévalóságban. (...) A szeretet szereti azt, *ami van*: az időben és az örökkévalóságban.”

A reménység teológiája

A hetvenes években kezdett kibontakozni a *reménység-teológia*. Egy 1974-es tanulmányomban² már vázoltam a kérdéssel elsőként foglalkozó protestáns *Jürgen Moltmann*³ és vitatársai nézeteit. Rávilágítottam Moltmann éleslátó kritikájára, aki az

¹ *A történelem misztériuma*, Kairosz, Bp., 2006, 373–374.

² „Emberi jövő és keresztény reménység” in *Párbeszéd a hitről*, Róma 1975, 11–24. Itt további bibliográfia. – Vita Jürgen Moltmann *Theologie der Hoffnung* (1966) című művéről.

³ <http://www.benceskiado.hu/index.php?szid=31>

ezoterikus marxizmust képviselő Ernst Bloch utópiájával szembeállította a keresztény reménységet: a fiktív *remény-istennel* („*deus spes*”) a „reménység Istenét” (Róm 15,13), vagyis Jézus Krisztus Istenét, aki hűséges ígéreteihez, aki – Pál apostol szerint – „életre kelti a holtakat és létre hívja a nem létezőket” (Róm 4,17).

Jürgen Moltmann (szül. 1926) a 20. század második felének egyik legjelentősebb teológusa. 1967-től a tübingeni egyetem teológiai karának professzora volt, az Egyesült Államokban is tanított. Gazdag életművében krisztológiai kérdéseket tárgyalt és újragondolja a remény teológiai alapjait.

Moltmann nagy érdeme, hogy megújította a hagyományos keresztény *eszkatológiát*: a végső időkről szóló teológiát tette meg az egész teológia kiindulópontjává és rendezőelvévé; így új távlatot adott az ember evilági cselekvésének és a keresztény reménységnek is. Ennek az új szemléletnek középpontjában a keresztben meghalt és feltámadt Krisztus áll. „Krisztus bennünk a megdicsőülés reménye” (Kol 1,27). „A keresztény reménység – írja Moltmann bevezetőjében – egy *novum ultimum*-ra, végső újra vonatkozik: az az Isten, aki Krisztust feltámasztotta, minden dolgot újjáteremt. Ez a reménység tehát megnyitja a reménység széles távlatait, átfogva még a halált is; a távlaton belül teret enged, s kell is engednie, az élet megújulására vonatkozó korlátozott reménykedéseknek: felébreszti, relativizálja őket, és irányt szab nekik. Letöri azt az *önteltséget*, amely ezekhez (a relatív) reménykedésekhez tapad: ezek az ember nagyobb szabadságát, a sikeres életet, mások jogait és méltóságát, a természetfeletti uralmat célozzák. Mert nem találja meg ezekben a törekvésekben azt az üdvösséget, amelyet vár, mert ezek a megvalósulások (részeredmények) és utópiák nem tudják kiengesztelni a létezéssel. A keresztény reménység tehát túlhalad a jobb, emberibb jövő, a békésebb emberi világ látomásán, és azokra a »jobb ígéretekre« (Zsid 8,6) támaszkodik, amelyeknek hordozója, mert tudja, hogy semmi sem »nagyon jó« addig, míg »minden újjá nem lesz« (vö. Jel, 21,1–8).”⁴

Hamis világvég-jóslatok és keresztény eszkatológia

Jürgen Moltmann, az ökumenikus szellemű protestáns teológus egy 1998-as tanulmányában⁵ egybeveti a keresztény eszkatológiát a régi apokaliptikákkal és az újjáéledő millenarizmusokkal, szekták és filozófusok világvég-jóslataival.

A világ vége az antik elképzelés szerint az „aranykor” (Vergilius), a modern utópia/reménykedés szerint ez a „szabadság birodalma” (Marx), vagy az „örök béke” eljövetele (Kant). Számol az újabb nézetekkel is, így a már korábban említett Fukayama, „jövendölésével” is.

Francis Fukuyama számára⁶ – 1989-ben, a szocializmus szétesése után – a kapitalizmus és a liberális demokrácia jelentették a „történelem végét”. A japán

⁴ J. Moltmann, *Theologie der Hoffnung*, Chr. Kaiser Vg., München, 1966, 28–29.

⁵ A katolikus *Concilium* című folyóirat 1998. szeptemberi számában: „Isten van dolgok végén”.

<http://bocs.hu/k81104co.htm>

származású, Amerikában élő, meglehetősen naiv szerző tétele ez volt: a liberális demokrácia az emberiség (ideológiai) fejlődésének végpontját jelenti; ennél jobbat nem lehet kitalálni. E liberális demokrácia két jellemzője: lehetővé teszi az ember megismerés utáni vágyának optimális kihasználását, és garantálja a technológiai és ökológiai folyamatokhoz való alkalmazkodó képességet. Világos, hogy a történelem végének ilyen elgondolása nem jelent az utolsó ember számára semmiféle rettenetet.

Kitérő

A történelem vége Madáchnál és az ezredvégen

<http://www.tavlatok.hu/38elottiek/tavlatok26.htm#26KULTURA>

A Petőfi Irodalmi Múzeumban 1995. október 16-án megalakult a Nemzetközi Madách Társaság, amelynek elnöke Hubay Miklós író lett. Az alakuló ülésen előadást tartott Szabó Ferenc SJ is a fenti címmel. Itt, miután összefoglaltuk a tanulmány I. részét, csak a II. részét tesszük közzé, a teljes tanulmány másutt jelenik meg. *A találkozó témáját Francis Fukuyama bestseller művéhez kapcsolták: A történelem vége és az utolsó ember* (Európa, Bp. 1994). Az előadók (Hubay Miklós, Poszler György, Szabó Ferenc SJ, Németh G. Béla) valamennyien túlléptek az amerikai japán tanácsos naiv utópiáján, aki a liberális kapitalizmus győzelmében jelölte meg az egyetemes történelem végét. Madách Tragédiájának időszerűségét jelzi, hogy főleg a falanszter jelenetben prófétai módon meglátta egy bizonyos kollektívizmus csődjét. De ezen túl mindnyájunkat szorongató, valóban egzisztenciális, lét- és történelemfilozófiai kérdéseket feszegetett *Az ember tragédiájában*.

Tanulmányom első részében jeleztem a különböző Tragédia-értelmezéseket (Erdélyi, Arany, Babits, Prohászka, Lukács György...). Főleg a marxista történelemszemlélet kritikáját vázoltam, felidézve Lukács György és Jean-Paul Sartre háború utáni vitáját a történelem értelméről, illetve Lukács hírhedt 1955-ös Madách-cikkének tarthatatlan szemléletét.

Amint a Tragédiában az álomban látott jövő filmje a vége felé tart, egyre sürgetőbb lesz a kérdés: milyen lesz a vég, mi az értelme az emberi történelemnek, megy-e előre az emberiség? - Az űrben szálló Ádám: „A csillagok megettünk elmaradnak. / S nem látok célt, nem érzek akadályt. / Szerelem és küzdés nélkül mit ér / A lét?” Hideg borzongat, Lucifer! /Az ember nem hághatja át a földi lét sorompóját, nem tud kilépni a „mindenség gyűrűjéből”. / El kell ismernie végességét. / A Föld szelleme visszainti: „Térj vissza, élsz – hágd át, megsemmisülsz.”

Az álomlétből felébredve teljesen reményvesztett, véget akar vetni életének, de Éva, aki nem az eszére, hanem a szívére hallgat, aki szíve alatt hordozza az új életet, a lelkiismeret és kinyilatkoztatás, az Úr szava és az angyali kar kórusa kíséretében megszabadítja az öngyilkosságtól. Biztosítva lesz a jövő. Az ősevangéliumra utaló versekkel a jövő Megváltóra is utalás történik: „Ha úgy akarja Isten, majd

⁶ Francis Fukuyama, *A történelem vége és az utolsó ember*, Európa, Bp., 2014.

fogamzik / Más a nyomorban, aki eltörűli [ti. a bűnt és a nyomort], / Testvériséget hozván a világra.”

Világos utalás ez a Biblia első lapjaira, a teológusok által ősevangéliumnak nevezett versre: „*Ellenkezést vetek – mondja a kígyót megátkozó Úr – közéd és az asszony közé, a te ivadékod és az ő ivadéka közé. Ő széttiporja fejedet, te meg a sarka után leszelkedel.*” (Ter 3,15.) Az egyházatyák ezt a verset az új Évára, Máriára (a sátántipró asszonyra) és az új Ádámra, Krisztusra alkalmazták. Madách ismerte ezt az értelmezést. Itt tehát teológiai szintre emelkedik. Ez a parányi fénysugár, az eljövendő Megváltóra való utalás azt jelzi, hogy Madách mégsem volt nihilista, teljesen pesszimista.

*

Samuel P. Huntington elmélete

Francis Fukuyama egyik bírálója *Samuel P. Huntington*⁷ volt egy 1993-ban kiadott cikkével, majd ebből született 1996-os *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* című művével. A cikk és a könyv a hidegháború utáni politikai, ideológiai helyzetet elemzi. Az eredeti publikáció Francis Fukuyama *A történelem vége és az utolsó ember* címmel 1992-ben megjelent könyvére adott reakció, bírálat volt. Huntington nézete szerint a politikai ideológiák és gyakorlatok összecsapását felváltja *a vallások és a kultúrák által meghatározott civilizációk összecsapása*. (A szerző „civilizáción” a legmagasabb kulturális csoportosulás, a kulturális identitás legtágabb szintjét érti, ez alapján nyolc civilizációt különböztet meg, melyek határvonala nem mindig követi az országhatárokat.)

Vázlatosan így jellemezte a „Nyugat” politikai megosztottságát, kulturális öngyilkosságát, *erkölcsi hanyatlását*, amely sokkal jelentősebb problémát jelent a gazdasági és demográfiai kérdéseknél:

- 1) növekszik a *bűnözés*, kábítószer-fogyasztás, erőszak;
- 2) *a család* mint modell elveszíti vonzerejét, növekszik a válások, házasságon kívül született gyermekek száma, nő a fiatalkori terhesség és a gyermeküket egyedül nevelők aránya;
- 3) csökken az önkéntes szervezetekben való tagság;
- 4) gyengül a munkamorál, előtérbe kerül az *élvezet kultusza*; csökken a tanulás és a szellemi tevékenység iránti hajlandóság.

Ezután Huntington leszögezi: „A Nyugat [=Európa és Észak-Amerika] jövője s más társadalmakra gyakorolt befolyása nagyrészt attól függ, hogy képes-e megbirkózni ezekkel a tendenciákkal, melyek teret engednek a muzulmán és ázsiai erkölcsi fölény fenyegetésének.”⁸

⁷ Samuel P. Huntington (1927–2008) politikatudós, a Harvard Egyetem professzora. *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* (Bp., Európa, 2001) című művével vált világszerte ismertté.

⁸ Huntington, *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, 524–525.

Huntington még a következőket jelzi, mint veszélyforrásokat:

- a más civilizációkból érkező bevándorlók *elutasítják az asszimilációt* (Európában főleg a muzulmánok, az USÁ-ban a nagy lélekszámú hispán kisebbség)
- Európában növekszik a *vallás iránti közöny* (az észak-amerikaiak többsége még hívő, vallásos...)

Hosszabb, részletesebb elemzések után Huntington így következtet: a Nyugat egyetemességében való hiedelemmel szemben „az ázsiai és muzulmán társadalmak mindinkább felismerik kultúrájuk egyetemes jelentőségét”. „A Nyugat univerzalizmusa veszélyt jelent a világra, mivel forrása lehet a mag-államok közti civilizációközi háborúknak, ugyanakkor magára a Nyugatra nézve is veszélyes, hiszen nem kizárt, hogy e háborúk során a Nyugat döntő vereséget szenved. A Szovjetunió összeomlása után a Nyugat úgy véli, hogy civilizációjának nem akadhat vetélytársa; eközben a gyengébb ázsiai, muzulmán és más társadalmak fokozatosan egyre nagyobb hatalomra és befolyásra tesznek szert.”⁹

Fukuyama szerint a globalizáció, a fegyverkezések, az új „hidegborúk” és átmeneti háborúk következtében, valamint az iszlám (arab) szélsőségesek terjedő terrorizmusa miatt a világhelyzet nagyon bonyolult lett, így a Huntington által megjelölt civilizációk és konfliktusok *törésvonalai megváltoztak*. Közben Fukuyama is árnyalta naiv „jövendöléseit” a történelem végéről.¹⁰

*J. Moltmann említett újabb tanulmánya*¹¹ tekintettel van az említett magyarázatokra is (Huntington, Fukuyama), és megismétli *reménység-teológiája lényegét*:

„Az igazi »világvég« csak felénk fordult arca »Isten új világa« kezdetének. Ahogyan a megfeszített és meghalt Krisztus feltámadását isteni átalakulási és megdicsőülési folyamatként érthetjük, úgy képzelhetjük el a régi világ elmúlását és az újnak eljövését. Semmi sem semmisül meg, de minden átalakul. A világ elmúlásának fájdalmai olyanok, mint Isten új világának szülési fájdalmai, ahogyan azt Pál gondolja (Róm 8,18sköv).

A keresztény jövővárás a világvégre vonatkozó apokaliptikus kérdésekre a megfeszített és feltámadott Krisztus emlékező megjelenítését adja válaszul. Ez az egyetlen válasz, amit a hit bizonyosságával adhatunk. Ezzel még nincsenek megválaszolva az Isten igazságos voltára, s a halottak jövőjére vonatkozó összes apokaliptikus kérdések. Végül is maga Krisztus is ajkain az „Istenem, miért hagytál el engem?” kérdéssel szenvedett ki. De a Megfeszített közösségében és a Feltámadottnak reményében képesek vagyunk együtt élni megválaszolhatatlan „végső kérdésekkel”; elsietett válaszok nélkül és válasz nélküli tompa fásultságba süllyedés nélkül is.

⁹ *Concilium* 1998. szeptember

¹⁰ Vö. Trembeczki István, „Terrorizmus és globalizáció”

<http://www.matud.iif.hu/06dec/02.html>

¹¹ *Concilium* 1998. szeptember

„A történelem végére vonatkozó elképzeléseket megkülönböztetjük aszerint, hogy a történelem céljával (telos), vagy végével (finis) foglalkoznak. Ha van célja a világtörténelemnek, akkor az a kiteljesedése, és akkor a történelem lépésről-lépésre afelé halad. A biblikus hagyományok szerint ily célja a világtörténelemnek az »ezeréves birodalom«, amelyben Krisztus övével békében uralkodik majd a népek fölött (Jel 20, Dán 7 nyomán). Az állati erőszakbirodalmat követi az Emberfia emberi birodalma. (...) A világmúlás az antik elképzelések szerint világégésben, a modern félelmek szerint nukleáris világ-megsemmisülésben vagy ökológiai világcatastrófában történik. Az ilyesfajta vég-elképzeléseket mondjuk az újabb nyelvhasználatban apokaliptikusoknak. Ezekben a »világvég« nem tagolja részekre a világtörténelem lefolyását, s a történelem minden korszaka elveszíti értelmét. A világtörténelem így értelmetlen szenvedéstörténet; az a legjobb benne, hogy véget ér.”

„Meg vagyunk váltva, de még reményességben élünk”

A Római levél e verse (8,24) a mottója és alaptétele XVI. Benedek reményről szóló enciklikájának (*Spe salvi*). Az ártatlanok szenvedése és a világban tapasztalt sok igazságtalanság „megoldása” lehetetlen a halottak feltámadása nélkül, magyarázza Benedek pápa a keresztény reményről írt körlevelében, párbeszédet folytatva olyan hitetlen gondolkodókkal, mint Max Horkheimer és Theodor W. Adorno.¹² Az ún. *Frankfurti Iskola képviselői elvetik a jóságos és igazságos Isten képét, tekintve a világban levő szenvedést; s azt is, hogy a valódi igazságosság lehetetlen a halottak feltámadása nélkül, mert ez a hit teljesen idegen az ateista gondolkodóktól.*

Ratzinger pápa kifejti, hogy a IV. Lateráni zsinat is (DS 806) tanítja a „negatív teológiát”, a Teremtő és a teremtmény közötti mindig nagyobb különbséget, Isten „képnélküliségét”. De valljuk azt is, hogy maga Isten adott egy „képet” magáról, az emberré lett Krisztusban. „Őbenne, a megfeszítettben a hamis istenképek tagadása a legfelső fokot érte el. Most Isten éppen a Szenvető alakjában mutatja meg arcát, abban, aki az ember Istentől való elhagyatottságát is vele együtt hordozza. *Ez az ártatlanul Szenvető vált a remény bizonyosságává: Isten van, és Isten tud oly módon igazságot szolgáltatni, amit mi elgondolni sem tudunk, de a hitben megsejthetünk. Igen, létezik a test föltámadása.* (KEK 988–1004). Van igazságosság. (KEK 1040). Létezik a múltbeli szenvedés »visszavonása«, van jóvátétel, mely helyreállítja a jogot. Ezért az utolsó ítéletbe vetett hit elsősorban és mindenekelőtt remény – az a remény, melynek szükséges volta éppen az utolsó évszázadok vitáiban vált világossá.” Ratzinger pápa hangsúlyozza: „Meg vagyok győződve arról, hogy, *az igazságosság kérdése a tulajdonképpeni, mindenestre a legerősebb érv az örök életbe vetett hit mellett.* (...) Krisztus visszatérésének és az új életnek a szükségessége csak akkor válik teljesen

¹² Moltmann érveléséhez hasonló XVI. Benedeké a keresztény reményről szóló körlevelében: *Spe Salvi*, 42–43.

meggyőzővé, ha az egyéni élet beteljesedésének és a szeretet halhatatlanságának a vágya összekapcsolódik annak lehetetlenségével, hogy a történelem igazságtalanságáé legyen az utolsó szó.”

Huntington az iszlám újjászületéséről

Nézetem szerint Huntington nem jövendölt, hanem a valós történelmi tendenciákat elemezte. Ma az iszlám terjeszkedés és a migránsválság idején megállapíthatjuk: „*Huntingtonnak igaza lett*”¹³

2016 februárjában újraolvasva Samuel P. Huntington bestseller könyve *Iszlám Újjászületés* című fejezetét,¹⁴ megdöbbenve látom, hogy elemzése beigazolódott. Nem próféta jövendölés ez, hanem a „civilizációk összecsapása”, a változó modern világ kihívásainak, benne az *iszlám országok* gazdasági (olajárrobbanás), demográfiai (népesedés robbanás, fiatalok), *vallási-politikai* valóságának elemzéséből fakadó következtetések.

Iszlám is modernizálódni akar, de ez nem jelent feltétlenül „elnyugatosodást”, sőt, inkább a nyugati kultúra elvetését. Az *Iszlám Újjászületés* a muzulmánok számára „olyan széles szellemi, kulturális, társadalmi és politikai mozgalom, mely a teljes iszlám világban elterjedt. Az iszlám *fundamentalizmus* (két ága a síta és a szunnita), melyet általában az iszlám politikai mozgalmával azonosítanak, csak egyik összetevője az iszlám eszmék, gyakorlat és retorika által elkötelezettség lényegesen kiterjedtebb újjászületésének.” Az Iszlám nem csupán vallás, hanem életmód is.

„A hetvenes évektől kezdve az iszlám szimbólumai, hiedelmei, gyakorlata, intézményei, stratégiái és szervezetei Marokkótól Indonéziáig és Nigériától Kazahsztánig egyre nagyobb támogatást nyertek a milliárdnyi embert számláló muzulmán világban.” Az iszlám mozgalmak kemény magját a *népességnövekedés* miatt megszorodott *fiatalok*, diákok és értelmiségiek alkotják.

A hetvenes és nyolcvanas években a *demokratizálódás* hulláma söpört végig a világon. Ez a hullám a Szovjetunió és a nemzetközi kommunizmus összeomlását hozta; bár korlátozottan, hatással volt a muzulmán társadalmakra is: ezekben a kormánnyal szembeni ellenzék az iszlám mozgalom erősödését eredményezte. Huntington szerint az Iszlám Újjászületés nem a nyugati hatalom és presztízis hanyatlásának következménye, tehát vezető szerepének, eszményeinek és intézményeinek gyengülése. „Ennél pontosabban fogalmazunk, ha azt mondjuk, hogy az Újjászületést a hetvenes évek *olajárrobbanása indította el* és tartotta életben; ez ugyanis jelentősen megnövelte számos muzulmánállam gazdagságát és hatalmát, és képessé tette őket arra, hogy változtassanak azon az alávetettségi viszonyon, mely addig

¹³ Vö. Szabó László Zoltán cikkét a *Napi Gazdaság* 2015. június 23-i számában.

¹⁴ Huntington, *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, 170–192.

jellemezte a Nyugathoz fűződő kapcsolataikat.” Most már az *olajkincs és a robbanásszerű népességnövekedés* következtében felsőbbrendűvé vált iszlám törekvése az, hogy a keresztény Nyugat meghódoljon a muzulmán Kelet előtt. „*A népesség nyomása a gazdasági stagnálással együtt elősegíti a muzulmánok Nyugatra és más nem muzulmán országokba történő migrációját, s az érintett országokban a bevándorlás fontos és kényes kérdéssé válik.*” Amikor az egyik kultúra lassan vagy egyáltalán nem növekvő népe és egy másiknak a gyorsan szaporodó népcsoportja egymás mellé kerülnek, az mindkét érintett társadalomban gazdasági és/vagy politikai természetű alkalmazkodást kényszerít ki.”

Huntington a továbbiakban kifejti: „Egyetlen társadalom sem képes arra, hogy végtelen ideig kétszámjegyű gazdasági növekedést tartson fenn, így az ázsiai gazdasági virágzás [Japán stb.] is alábbhagy valamikor a 21. század elején. (...) Hasonlóképpen, a vallási megújulás és a hozzá kapcsolódó kulturális mozgalmak sem tartanak ki örökké, így egy ponton az Iszlám Újjászületés is megfeneklik és beolvad majd a történelembe. Valószínű, hogy ez akkor fog bekövetkezni, amikor a mozgalmat tápláló demográfiai erő *a 21. század második, harmadik évtizedében gyengülni kezd.* Ekkor az agresszív, harcos és bevándorló csoportok száma is csökkenni fog, és az iszlámon belüli, valamint a muzulmánok és más csoportok közötti konfliktusok is veszítenek erejükből. *Az iszlám és Nyugat közötti kapcsolatban ugyan nem következik be közleledés, de kevésbé lesz feszültségektől terhes,* és a kvázi háborús hangulat helyt ad egyfajta hidegháborúnak, esetleg »hideg békének.«” (*A kiemelések tőlem – Sz. F.*)¹⁵

Henri Boulad SJ véleménye

Huntington nem „prófétai”, hanem nagyon realista és találó elemzéséhez még hozzáfűzném az egyiptomi jezsuita, *Henri Boulad* egyik tavalyi előadásának néhány meglátását.¹⁶ Az arab/iszlám világot és Európát is jól ismerő szerzetes *Európa lelke, kereszténység és migráció* című kiegyensúlyozott előadásában hangsúlyozta: Európában a keresztény hit elvesztése, az erkölcsi relativizmus egy széttöredezett világ tükörképe, amelybe az irány és az értelem elveszett; a nagy irányvesztés, a kapaszkodók megszűnése a nyugati világ legnagyobb válsága. Boulad SJ szerint „*Európa krízise a politikai, gazdasági, migrációs válságoknál sokkal mélyebb, és belülről őrli fel a földrészt.*” A megoldáshoz nincsenek előre kész, előre adott válaszok, belül, a lelkünkben kell megtalálnunk a normákat: magunknak kell megtalálnunk utunkat, a világ, életünk végső célját. És vezércsillag szimbóluma a betlehemi csillag, amely Krisztushoz, az egyetlen Üdvözítőhöz vezet. – Európa egyesülése, az Európai Unió létrejötte a második világháború után csoda: Európa számtalan ázsiai, keleti, babilóniai, egyiptomi római-görög, zsidó-keresztény civilizáció, az egyetlen emberi

¹⁵ A fenti idézeteket lásd Huntington, i. m. 171, 174, 176–177, 184–187, 183, 189, 190–191.

¹⁶ Előadás a Párbeszéd Házában 2016. január 22-én a migránsválságról (*Magyar Kurír*).

civilizáció örököse; *a nagy veszély Európa belső kétsége önazonosságában: a relativizmus következtében ez az összetett hagyomány összeomolhat.*

Boulad atya a *migrációval* kapcsolatban a közlekedőedények elvének (a kiegyenlítőedésnek) hasonlatát alkalmazta: „Ha Európa maga jó szívvel nem ad a többieknek saját gazdagságából, akkor Európát szándékainak ellenére is – pusztán matematikai (fizikai) alapon – el fogja árasztani a harmadik világ népeinek többlete. Lezárhatjátok határaitokat, úgysem fog sikerülni megállítani a migrációt.”

Ezután *a közel-keletiek Európába áramlásáról* – Huntingtonra emlékeztető realitásérzékkel és némi iróniával – ezeket mondta az egyiptomi szerzetes:

Irak, Líbia, Szíria megszagolták az olajat (? = ráébredtek olajkincsük értékére), és az Egyesült Államok, Franciaország, Anglia éppen ezekben országokban kezdte el az emberi jogokat féltetni, a demokráciát kiépíteni. Mindezt azzal, hogy elűzték az országok diktátorait, de ezáltal teljes káosz alakult ki, úgy, mint egy hangyabolyban, amit eltaposnak. Miért csodálkoztok akkor, ha a hangyák elindulnak és bemennek hozzátok?”

Az egyiptomi jezsuita megoldási javaslata reménysugarat kelt: tény az, hogy a hatalmasok nem akarják alkalmazni az *emberi jogok* chartáját, az ENSZ döntéseit, ezért a menekültválság megoldását nemcsak a javak osztozásában és a jótékonyágban kell keresni, hanem abban, hogy a problémákkal küzdő szenvedők *maguk vegyék kezükbe dolgaikat*. Ahogy Kína, India, Dél-Korea vagy Japán talpra tudott állni, *a harmadik világban is megvan az emberi tőke reménysége, amely kivézettheti a nyomorúságból*. „A muszlim világ kicsit különbözik ettől, a stagnálás a legnagyobb problémája, úgy érzik, túlhaladta őket a világ, ráadásul a modernitás eszméjét ők sem kerülhetik el.”

Boulad atya zseniális ötlete szerint egyfajta *tranzakciós adót kellene alkalmazni világszinten* a szegények megsegítésére. Naponta ezermilliárd dollárnyi adásvétel megy végbe a világon, ha egy ezreléknyit adóznának, már naponta egymilliárd dollárt lehetne a világ szegényeire fordítani. mindez nem a gazdag országok *jó szándéka* miatt fog megvalósulni, inkább a *kényszer* okán.

A migránsválsággal az európaiak sem foglalkoztak addig, míg távolinak tűnt. Most közvetlenül megélik a problémát, a migránsok befogadásának, beilleszkedésének nehézségeit. Európa annak idején bevándorlókból alakult ki: barbárok leszármazottai vagyunk. Európa nemcsak integrálta, hanem felemelte a népeket. Az *integráció* legmeghatározóbb tényezője a *felemelés*: a kereszténység volt. Európának újra meg kell találnia keresztény lelkét. *A változás akkor kezdődik, ha mi maguk megváltozunk, megtérünk*, hangoztatja az egyiptomi jezsuita, Boulad atya.

(*Kitérő*: Boulad magyar állampolgár – a pápa kritikája

<http://www.magyarKurir.hu/hazai/allampolgarsagi-eskut-tett-henri-boulad-jezsuita-szerzetes/>)

Ferenc pápa Európa jövőjéről

Amikor általában az emberi jövőről eszmélődünk, elsősorban közelebből földrészünk – Ferenc pápa kifejezésével – az „*elfáradt és megöregedett Nagymama Európa*” jövőjét kutatjuk. A Latin-Amerikából jött pápa két fontos beszédében, az EU vezetői jelenlétében – elmondta, miben látja földrész jövőjének biztosítását: az Európai Parlamentben¹⁷ és a Károly-díj átvételekor.¹⁸

Strasbourg-ban, utalva pápa elődei megnyilatkozásaira is, a pápa arra bátorította az Európai Parlament tagjait, hogy térjenek vissza az *Európai Unió alapító atyjainak* szilárd meggyőződéséhez, akik olyan jövőt képzeltek el, amely a megosztottságokat leküzdő, a földrész népei közötti békét megvalósító együttműködésen alapul. Ennek az ambiciózus politikai tervnek a középpontjában az emberbe vetett bizalom állt, nem annyira mint állampolgár, vagy mint gazdasági alany, hanem mint személy, aki transzcendens, természetfeletti méltósággal rendelkezik.

Az ember méltóságának tudata az európai gondolkodásban gyökerezik, melyet számos forrás gazdagít: „Görögországból és Rómából ered, kelta, germán és szláv forrásokból, valamint a kereszténységből, amely ezeket mélyen átalakította.” Ma az emberi jogok előmozdítása központi helyet foglal el az Európai Unió elkötelezettségében a személy méltóságának tiszteletben tartása érdekében, mind az Unióban, mind pedig a többi állammal való kapcsolataiban. Fontos és csodálatra méltó elkötelezettségről van szó, mert még mindig túl sok olyan helyzet áll fenn, amelyben az embereket tárgyként kezelik. Be lehet programozni az emberek fogantatását, megjelenését és hasznosságát, továbbá el lehet őket dobni, amikor már nincs rájuk szükség, mert gyengék, betegek vagy öregek lettek. Lehet-e méltóságról beszélni akkor, amikor hiányzik annak a lehetősége, hogy az emberek szabadon kifejezhessék gondolataikat, vagy korlátozások nélkül megvallhassák hitüket? – tette fel a kérdést Ferenc pápa. Létezik-e méltóság egy világos jogi keret nélkül, amely korlátozza az erő uralmát, és a törvényt helyezi előtérbe a hatalom zsarnokságával szemben? Milyen méltósággal rendelkezhet egy férfi vagy nő, aki a diszkrimináció különféle fajtáinak tárgya? Milyen méltósága van annak a személynek, aki nem jut táplálékhoz, aki a létminimum alatt él, vagy ami még rosszabb, nincs munkája, amely méltósággal ruházza fel? A személy méltóságának előmozdítása azt jelenti,

¹⁷ Strasbourg, 2014. november 25. – <http://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-beszede-az-europai-parlamentben>

¹⁸ Róma, 2016. május 6. – <http://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-beszede-nagy-karoly-dij-atvetelekor-olyan-europarol-almodom>

hogyan elismerjük: elidegeníthetetlen jogokkal rendelkeznek, amelyektől nem foszthatja meg semmiféle önkényuralom, még kevésbé a gazdasági érdekek előtérbe helyezése.

A *Károly-díj átvételekor* szó szerint is idézett a három keresztény politikus megnyilatkozásaiból. „Európát nem egy nap alatt, és nem is átfogó terv alapján fogjuk felépíteni”, idézte *Robert Schuman* francia politikus szavait. Ma is mindenekelőtt tényleges szolidaritásra van szükség, konkrét nagylelkűre, csakúgy, mint a második világháborút követő években.

A pápa a *béke hírnökeinek, a jövő prófétáinak* nevezte beszédében az egységes *Európa alapító atyjait*: terveik ma sem elavultak. Sokkal inkább, mint valaha „arra ösztönöznek, hogy hidakat építsünk és falakat döntsünk le”. „Ne elégedjünk meg egyes szerződések kozmetikai retusálásával, hanem bátran fektessünk le új, mélyen gyökerező alapokat; mint ahogy *Alcide De Gasperi* megállapította: „mindnyájan egyformán aggódunk európai hazáink, Európa Hazánk közjáváért. Félelem nélkül kezdjük el újból az „építő munkát, amely türelmes és hosszú távú erőfeszítéseinket igényli” – mondta a keresztény olasz miniszterelnök 1954-ben, az Európai Parlament konferenciáján. Az emlékezet teszi lehetővé, hogy bátran elfogadjuk a kihívást, és „korszerűsítsük” az „európai gondolatot”, olyan Európáét, amely képes *egy új humanizmust* életre kelteni a következő három képesség alapján: képesség *az integrációra, a párbeszédre és az alkotásra*.

„Az európai kultúra mindig *dinamikus egység volt, a kultúrák sokféleségében*” – állapította meg a pápa. „Tudjuk ugyanis, hogy az egész mindig több mint a részek egyszerű összegzése, éppen ezért ki kell tágítani a látóhatárunkat, hogy felismerjük azt a nagyobb jót, ami mindenki javára válik. Éppen ezért fontos, hogy az integráció a szolidaritásban öltözzön testet, és így építse a történelmet. Ezen az úton az európai népek elkerülhetik azt a veszélyt, hogy egyoldalú megoldásokat válasszanak, ugyanakkor elkerülhetik a gyarmatosító ideológiák kihívásait is. Így érthető *Konrad Adenauer* szavai: »Európa jövőjét nem annyira a politikai feszültség fenyegeti majd, hanem az eltömegesedés, a gondolat és az érzelem uniformizálódása, valamint a felelősségtől való menekülés.«”

„Értelmekkel és szívemmel, reménnyel és hiú nosztalgiák nélkül, mint egy gyermek, aki Európában, mint anyában, ismét megtalálja életének és hitének gyökerét, *egy új európai humanizmusról álmodom*, a humanizáció állandó előrehaladásáról, amelyhez szükség van emlékezetre, bátorságra, egészséges és emberi utópiára” – mondta a pápa. Fiatal Európáról álmodik, amely képes még rá, hogy anya legyen, aki gondozza gyermekét, aki testvérként segíti a szegényeket, a befogadást keresőket. „Olyan Európáról, amely érvényre juttatja a betegeket és időseket, hogy ne legyenek leselejtezve. Olyan Európáról, amelyben migránsnak lenni nem bűntény, hanem felhívás egy nagyobb elkötelezettségre az egész emberi lény méltóságával, ahol a fiatalok a becsületesség tiszta levegőjét szívják be, szeretik a kultúra és az egyszerű élet szépségeit, amelyet még nem szennyeztek be a

fogyasztói társadalom véget nem érő szükségletei, ahol megházasodni és gyermekeket nevelni felelősség és nagy öröm, nem pedig probléma a munkanélküliség miatt.” A pápa a családok Európájáról álmodik, amelyben a politikák inkább a gyermekek születésére összpontosítanak, mintsem a javak növekedésére. „Olyan Európáról, amely előmozdítja és védelmezi mindenki jogait, anélkül, hogy elfeledné mindenki iránti kötelességeit. Olyan Európáról, amelyről nem lehet elmondani, hogy utolsó utópiája az emberi jogokra irányuló elkötelezettsége volt” – fejezte be beszédét Ferenc pápa, melyet a Károly-díj átvételekor mondott az Európai Unió vezetőinek.

Függelék

Újabb szakvélemény (Maróth Miklós: 2017. január 3.)

Az Iszlám Államot 2017-ben katonailag sikerülhet legyőzni, de ez nem szünteti meg a terrorizmust – mondta a 888.hu számára nyilatkozva Maróth Miklós. Az akadémikus, orientalista professzor szerint Európa vezetőinek tudomást kellene venniük arról a tényről, hogy az Iszlám Állam már itt van Európában, mert a mecsetek körül teljesen kiépült az iszlám teljes infrastruktúrája. Európának eltűnt minden vallási és kulturális tartása. A bevándorlók tömegei viszont büszkén vállalják az iszlámot.

Maróth Miklós: „Nem szabad elfelejtenünk, hogy 2011-ben nyugati országok, illetve néhány szunnita ország kezdeményezésére robbant ki Szírián belül a polgárháború. Ma pedig éppen azok az országok, amelyek felelősek a polgárháború kirobbantásáért, ma azok hullatnak krokodilkönnyeket a humanitárius elvek szíriai megsérülésére hivatkozva a háború kapcsán. Itt elsősorban az Egyesült Államokról, Angliáról és Franciaországról van szó, amelyek a szíriai választások eredményeit semmibe véve, akarták elérni, Bassárel-Aszad menesztését. Ez ráadásul egy olyan beavatkozás volt a nyugati országok részéről, amit a Közel-Keleten a keresztény országok beavatkozásaként értékelték, miközben a kereszténységnek ehhez a beavatkozáshoz valójában semmilyen köze sem volt. Ennek a beavatkozásnak a következményeként jött létre az Iszlám Állam és számtalan egyéb szélsőséges muzulmán fegyveres csoport is, amelyek terrortámadásokat is végrehajtanak. Ezek a csoportok a nyugati beavatkozásra adott válaszként fordultak az őket szerintük megtámadó keresztény világ ellen.”

(Maróth szerint) „Ezeket a szélsőséges csoportokat nagy valószínűséggel katonailag még ebben az évben le fogják győzni a szövetséges erők, de ez azt eredményezi majd, hogy ezeknek a csoportoknak a tagjai szétszóródnak. Mivel azok az okok, amik most működtetik ezeket a csoportokat, nem fognak megszűnni a háború végével, ezért ezek a szélsőséges iszlamista csoportok más formában, illetve esetleg más néven, de várhatóan tovább működnek majd, mégpedig elsősorban terrorcselekményeket végrehajtva. Ha lehetőségük lesz rá, akkor ezek a csoportok Európában is terrorcselekményeket fognak végrehajtani.”